

The Idea of Poetry_ Child Adoption in Islamic-Iranian literary tradition A study on Kurdish Literature

Yadollah Pashabadi*

Abstract

The idea of celebrating poetry has been considered among poets for ages. Among Kurdish poets, poetry has been of such a high position. Some have admired their poems from the bottom of their hearts and adopted them as their children. This research sought to reinterpret and account for the suggestion of the above idea in Kurdish poets' poetry with a descriptive-analytical method. For that purpose, poetry by well-known nineteenth-century poets was selected as the target research population. In the background of the discussion, the topic of investigation was first examined and analyzed in the Islamic-Iranian literary tradition, so that its position in Kurdish Literature could be explained and detailed more properly. It was found that poetry, as a whole, has sometimes been evaluated and embodied by Kurdish poets as a child or a son; in other cases, each verse has been regarded as two children. This thought has often been accompanied by aspects of expression including simile, allegory and metaphor. Furthermore, poetry has been assumed in Kurdish Literature as a source of immortality and freeness from the defect of childlessness, which can be ensured by a son. Along the same lines, poetry has been considered in Kurdish poets' thought as pure and free from improper notions, where a type of ultimate, absolute poetry has been suggested.

* Associate Professor of Kurdish Language and Literature, member of Kurdistan Studies Institute,
University of Kurdistan, Sanandaj, Iran, y.pashabadi@uok.ac.ir

Date received: 21/02/2023, Date of acceptance: 27/07/2023

Keywords: Poetry_ Child Adoption, Islamic-Iranian literary tradition, Kurdish poetry and literature, Nali, Haji Qaderi Koyi, Hari.

Introduction

The idea of celebrating poetry has been considered among poets for ages. Among Kurdish poets, poetry has been of such a high position. Some have admired their poems from the bottom of their hearts and adopted them as their children. This research sought to reinterpret and account for the suggestion of the above idea in Kurdish poets' poetry with a descriptive-analytical method. For that purpose, poetry by well-known nineteenth-century poets was selected as the target research population. In the background of the discussion, the topic of investigation was first examined and analyzed in the Islamic-Iranian literary tradition, so that its position in Kurdish Literature could be explained and detailed more properly. It was found that poetry, as a whole, has sometimes been evaluated and embodied by Kurdish poets as a child or a son; in other cases, each verse has been regarded as two children. This thought has often been accompanied by aspects of expression including simile, allegory and metaphor. Furthermore, poetry has been assumed in Kurdish Literature as a source of immortality and freeness from the defect of childlessness, which can be ensured by a son. Along the same lines, poetry has been considered in Kurdish poets' thought as pure and free from improper notions, where a type of ultimate, absolute poetry has been suggested.

1. Statement of the problem

This essay, with a descriptive-analytical method, aims to analyze and investigate the idea of "child- poetry" in Kurdish poetry. For this purpose, some famous poets who own the thought and style of Kurdish literature have been examined, especially in the 19th century, and considerable poetic evidence was found from most of these poets, such as Nali, Haji Qader Koyi, Hariq, Mahwi and "BEKHOD".

Discussion

Kurdish classical poets' connection with their poems has been widely and at a level of breadth beyond the normal connection of a poet with his nature and thought. The signs and seeds of this connection can be seen from the very first flashes of Kurdish poetry. They have loved and cherished their poetry as their beloved child. By taking a step into the unconscious psyche of the poet, in most of the studied poems, this phenomenon is evident and concrete, that in Kurdish literature, poetry has replaced the child. Especially, some poets, in reality and in their social life, did not have children, as a

result, they found their consolation from this passage. This matter deserves to be raised as a valuable topic and problem in the field of academic research. Therefore, we will continue to analyze and analyze this issue in several contexts. It is worth discussing that Kurdish poets have presented the idea of child-reading poetry in several ways, the most honorable of which is the poem as a child; a poem is like a son and a stanza is like a child.

1. Poem-parenting in Kurdish literature

Some classical Kurdish poets have depicted their intense dependence and attachment to the bride of their thoughts and assumed their poetry as their child. They considered their poems as their "child" and "son" and loved and cherished them. This fascination is evident everywhere in the thoughts of these poets. Among them, Nali (1877-1800) wrote Kurdish literature as one of the best poets of the 19th century. He writes: "My poems, which are my heart, are in danger. Nali is so hard-hearted, there is no limit to his children!"

2. Poetry as a child

The poem of reading children as a motif in Kurdish poetry has a wider expression and has been a part of the thought of different poets. The poem as a boy was mentioned by Haji Qader Koyi (1897-1815) who wrote about it: "Someone who is not a poet, his heart is blind; it is thanks to my poems that I have sons (several sons)."

3. A stanza of poetry as a child

As implied by Haji Qader's poetry, the idea of the value of a poem compared to a child (in Haji's poem, a son is mentioned) has been raised among poets. This issue has been considered in the poets of Hariq. He wrote: "Poems of Hariq, every stanza is worth a child, you ignorant customer! Why do you lose them out of laziness?"

4. Poetry as an elixir of immortality

In addition to the concept of the poem-childhood among the classical poets of Kurdish literature, the poem is also a source of immortality and the eternal survival of the poet's name and memory. It is worth mentioning that the idea of poetry as the water of an animal that gives eternal life is mentioned in Hafez's poetry (Nikdar Asl 1389: 231). This theme is mentioned in Haji Qader's poem; where he says: "Haji, like Fereydoun, will remain until the wheel is established, thanks to his poems." Based on this verse, thanks to his poems, the poet considers himself to be eternal.

Conclusion

In Kurdish literature, sometimes poetry is manifested as "child", which is also an allusion to children (in the poem Nali and Hariq); sometimes as "son" (in Haji Qader Koyi and Bekhod); and sometimes, each stanza of the poem is considered as a "child" (in poetry of Hariq). In the thought of Kurdish poets, poetry is an "ultimate poem" or "absolute" that does not have an unpleasant meaning (in Nali's poetry). In the context of this idea in Kurdish poetry, a stigmatizing and immortal view of poetry can also be seen (by Haji Qader Koyi and Bekhod); in this way, poetry has been considered a means of liberation from "blindness" and "a factor of immortality".

Bibliography

A. In Arabic

Al-Hashemi, Ahmed (1969), *Jewels of literature in literature and creation of the language of Arabs (Jawaher al-adab)*, 27th edition, Cairo: The Great Commercial Library in Egypt (al-maktaba al-tejariye al-kobra). [In Arabic]

Al-Isbahani, Abu Al-Faraj (2008), *Al-Aghani*, Volume 16, investigated by Ihsan Abbas, 3rd edition, Beirut: Dar Sader. [In Arabic]

Al-Jorjani, Ali bin Abdel-Aziz (n.d.), *Mediation between Al-Mutanabbi and his opponents*, investigated and explained by Muhammad Abu Al-Fadl Ibrahim and Ali Muhammad Al-Bajawi, Cairo: Al-Babi Al-Halabi Library edition. [In Arabic]

Al-Majali, Jihad (2016), *the Concept of Artistic Creativity in Poetry (The Views of Arab Critics in the Light of Psychology and Modern Literary Criticism)*, 1st Edition, Amman-Jordan: Droob for Publishing and Distribution. [In Arabic]

Al-Qayrawani, Abu Ali Al-Hasan bin Rashiq (1981), *Al-Umda fi Mahasen al-sher & adabeh & naqdeh*, Volume 1, Investigated by Muhammad Muhiy-Din Abd al-Hamid, 5th edition, Beirut: Dar Al-Jeel. [In Arabic]

Ibn Khaldoun, Abd al-Rahman (2006), *Introduction, control, explanation and introduction*, Muhammad al-Iskandarani, Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. [In Arabic]

Ismail, Ezz El-Din (1974), *Aesthetic foundations in Arabic criticism, presentation, interpretation and comparison*, 2nd Edition, [Beirut:] Dar Al-Fikr Al-Arabi. [In Arabic]

67 Abstract

B. In Kurdish

Baban, Awrahman Bag (1989), Part of Diwani Awrahman Bag Baban, prepared by Mohammed Mahmood Ahmad, Baghdad: Zaman Printing House.

Bekhud, Mullah Mahmood (n.d.), Diwan, Collection and Organization of Mohammad Mala Karim, Saqqiz: Mohammadi Bookstore. A. [In Kurdish]

Hariq, Mala Saleh (2010), Diwan, Investigated & Revision of Jafar Qahremani and Mohammad Ismailnejad, 1st edition, Sena: Kurdistan University. A. [In Kurdish]

Kakey Fallah, Hama HamaAmin Qader (n.d.), Diwan, [Electronic version published whit no Specialists]. [In Kurdish]

Koyi, Haji Qader (2011), Diwan, Research and Interpretation of Sardar Hamid Miran and Karim Mustafa Sharaza, Sena: Kurdistan. [In Kurdish]

Mahvi, Mohammad Balkhi (2005), Diwan, Interpretation and Research of Mullah Abdulkarim Muderres & Mohammadi Mal Karim, Second Edition, Sena: Kurdistan. [In Kurdish]

Mohammad, Masoud (2004), a bouquet of flowers of Nali's poems (Chapkek le Gulzari Nali), Stockholm [Internet publication] [In Kurdish]

Mohammad, Massoud (2005), Haji Qader Koyi, Vol. 1, Stockholm (in terms of the Baghdad version: Kurdish Information Forum). [In Kurdish]

Nali, Mala Kheder Ahmad Shaweis (2013), Diwan, Research and Interpretation of Mala Abdulkarim Muderris and Fatih Abdulkarim, 9th Edition, Sena: Kurdistan. [In Kurdish]

Sajadi, Alaeddin (2016), History of Kurdish Literature, Second Edition, Sena: Kurdistan. [In Kurdish]

C. In Persian

Anwari, Mohammad bin Mohammad (1389), Diwan, with an introduction by Saeed Nafisi and the efforts of Parviz Babaei, first edition, Tehran: Negah Publishing House. [in Persian]

Esfahani, Jamal al-Din (1320), Diwan, edited by Hasan Vahid Dastgerdi, Tehran: Armaghan Publishing House[in Persian].

Hafez, Khwaja Shams-al-Din Muhammad (1381), Diwan, based on Qazvini and Ghani version, under the care of Majid Fadaei-Manesh, 4th edition, Qom: Seroor. [in Persian]

Ismail Esfahani, Kamaluddin (1348), *Divan*, Tehran: Dehkhoda Bookstore Publications. [in Persian]

Kafi, Gholamreza (2012), "Examination of the types of pride in Talib Amoli's *Diwan*", *Poetry Studies Journal (Bostan Adab)*, Shiraz University, 5th year, 2nd issue, summer 1992, series 16, pp. 103-130. DOI: 10.22099/JBA.2013.486. [in Persian]

Neishaburi, Farid al-din Attar (1359), *Divan*, second edition, Tehran: Javidan Publishing House. [in Persian]

Nikdar Asl, Mohammad Hosein (1389), "Investigating the types of pride in Hafez's court", *Bostan Adab magazine (former social sciences and humanities magazine)*, second period, third issue, autumn 89, serial 1/59, pp. 223-248. DOI: 10.22099/JBA.2012.314. [in Persian]

Rastgoo, Sayyed Mohammad; Rabbani, Parwin; Kheirkhah, Saeed (1400), "Examination of Ain al-Qozat's view on poetry and analysis of Persian poems of his works", *Kohan-name-ye Adab-e Farsi (Classical Persian Literature)*, volume 12, No 1, Shahrivar 1400, page 131-158. DOI: 10.30465/CPL.2021.5717. [in Persian]

Razi, Shams Qais (n.d.), *Al-Mu'jam fi Ma'ayer Ash'ar Al-Ajam*, edited by Allameh Qazvini, Tehran: University of Tehran. [in Persian]

Saad Salman, Masoud (1362), *Diwan*, with an introduction by Nasser Hayeri, first edition, Tehran: Golshai Publications. [in Persian]

Saadi, Mosleh al-Din (2012), *Kollyyat*, based on Mohammad Ali Foroughi's version, first edition, Tehran: Samir. [in Persian]

Samarqandi, Suzani (1338), *Diwan*, edited by Naseruddin Shah Hoseini, Tehran: Amir Kabir. [in Persian]

Yalameha, Ahmadreza; Nezaratizadeh, Mohammad Reza (2014), "Sociological study of self-praise in Nasser Khosrow's poems", meeting of the Iranian Persian Language and Literature Promotion Association, 10th session, Tehran, pp. 1-24. [in Persian]

اندیشه شعر_فرزندخواندگی در سنت ادبی اسلامی-ایرانی با تکیه بر ادبیات کردی

یدالله پشبادی*

چکیده

اندیشه‌ی گرامیداشت شعر در میان شاعران از روزگاران کهن مطرح بوده است. نزد شاعران کُرد شعر جایگاه بس والایی داشته است. برخی شعر را از بُن جان دوست و عزیز داشته‌اند و آن را به مثابه‌ی فرزند خویش پذیرفته‌اند. این جستار با شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی بر آن است که طرح این اندیشه در شعر شاعران کُرد را بازخوانی و تبیین کند. برای این منظور شعر شعرای نامدار سده‌ی نوزدهم همچون جامعه‌ی آماری هدف برگزیده شد. در پس زمینه‌ی این بحث، ابتدا موضوع مورد پژوهش در سنت ادبی اسلامی-ایرانی بررسی و تحلیل شد تا بهتر بتوان جایگاه آن در ادبیات کردی را تبیین و تشریح کرد. برآیند پژوهش نشان می‌دهد که شعر نزد شاعران کُرد، گاهی به مثابه‌ی فرزند به طور کلی، گاهی به مثابه‌ی پسر، و گاهی هر بیت به مثابه دو فرزند ارزیابی و مجسم شده است. این اندیشه اغلب با وجوه بیانی تشبیه، تمثیل و استعاره همراه بوده است. همچنین شعر در ادبیات کردی مایه‌ی جاودانگی و رهایی از نقیصه‌ی عامیانه «اجاق کوری» که با پسر رفع می‌شود، انگاشته شده است. کما اینکه شعر در اندیشه‌ی شاعران کُرد پاک و بری از معانی ناپسند است و گونه‌ای «شعر غایی» یا «مطلق» در پندار شاعران مطرح بوده است.

کلیدواژه‌ها: شعر_فرزندخواندگی، سنت ادبی اسلامی-ایرانی، شعر و ادبیات کردی، نالی، حاجی قادر کویی، حریق.

* دانشیار زبان و ادبیات کردی، عضو هیئت علمی پژوهشکده کردستان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران، y.pashabadi@uok.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۵

۱. مقدمه

ادبیات کلاسیک کردی در حوزه‌ی مکتب ادبی بابان^۱ نشو و نما یافت و گسترش پیدا کرد. این ادبیات را می‌توان به جهت هم‌سویگی با ادبیات عربی و فارسی از حیث قالب و محتوی، در متن سنت ادبی اسلامی-ایرانی تحلیل و بررسی کرد. شاعران کُرد اغلب در همین گستره هنرنمایی می‌کردند. شعر نزد آنها ارج و جایگاه والایی داشت. هنری بود که غالباً در مقام خود هنر، مطلوب بود. خوانش و دقت نظر در شعر کُردی ما را با بنمایه‌های نظریه‌مداری رویاروی می‌کند. یکی از این بنمایه‌ها بحث وابستگی و حس محبت راستینی است که شاعر نسبت به شعر خود اظهار می‌کند؛ یعنی شعر خود را به اندازه‌ی فرزند خویش دوست دارد و هرگونه حس، هیجان و شور و شوقی که انسان به فرزند خویش دارد، در این میدان شاعر همین میزان حس و شور و هیجان را نسبت به شعر خویش نشان می‌دهد. با عنایت به گفته‌ی برخی ادب‌پژوهان که «شعر زبان قلب است» (اسماعیل ۱۹۷۴: ۳۶۴)، می‌توان گفت که از اعماق وجود انسان برمی‌آید و بر این اساس طبیعی است که تا این اندازه نزد صاحبش محبوب و دلپسند باشد. با خوانش هم‌ارز شعر کُردی و تحلیل نمونه‌ها و شواهد شعری با موضوع ابراز حب شدید به شعر نزد شاعران، می‌توان این موضوع را تحت عنوان نوین و دلالت‌مند «شعر_فرزندخواندگی» به بحث و بررسی گذاشت.

۱.۱ بیان مسئله

این جستار با شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی بر آن است که اندیشه‌ی «شعر_فرزندخواندگی» را در شعر کُردی تحلیل و بررسی کند. برای این منظور برخی از شاعران نامدار و صاحب فکر و سبک ادبیات کردی به ویژه در سده‌ی نوزدهم مورد بررسی قرار گرفته است و شواهد شعری قابل اعتنایی از عمده‌ی این شاعران یافت شد که عبارتند از نالی، حاجی قادر کویی، حریتق، محوی و «بیخود». از آنجا که ادبیات کردی در متن سنت ادبی اسلامی-ایرانی نشو و نما یافته است، در پیشانی بحث این اندیشه در شعر عربی و نیز در آثار اندیشمندانی چون ابن خلدون ردیابی شده است. همچنین در شعر فارسی نیز این موضوع جستجو شده و برآیند آن عرضه شده است.

۲.۱ پرسش‌ها و اهداف پژوهش

هدف این پژوهش کنکاش در نقطه‌نظر و اندیشه‌ی شاعران گُرد درباره‌ی ماهیت، جایگاه و کارکرد شعر است؛ اینکه شعر در نظر آنان چه جایگاهی داشته است و چه انتظاراتی از آن می‌رود و اینکه نگرش به شعر به مثابه‌ی خود شعر است یا برای مقاصد دیگری نیز مطرح بوده است. بررسی و تحلیل این موضوع و ترسیم پیوندها و همبستگی شعر گُردی در سنت ادبی اسلامی-ایرانی از دیگر اهداف این پژوهش است.

۳.۱ پیشینه

در بستر پژوهش‌های ادبی و دانشگاهی پس از بررسی و جستجوی گسترده، برخلاف انتظار منابع متعددی یافت نشد. شاید به عنوان پژوهشی تا حدودی هم‌سو و مشترک ناگزیر باید به پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌ی بررسی مفاخره در شعر اشاره کرد. چراکه گاهی در قالب مفاخره شعر/سخن‌ستایی و تمجید شاعر از شعر خویش نمود داشته است و در ضمن این ستایش حس تعلق خاطر و وابستگی شاعران به شعر خود بازتاب یافته است. در نتیجه می‌توان به تحقیق غلامرضا کافی (۱۳۹۲) تحت عنوان «بررسی گونه‌های فخر در دیوان طالب آملی» اشاره کرد که در آن اندیشه‌ی دل‌بستگی فرزندگونه‌ی شاعر به شعر خویش یاد شده است. نیز یلمه‌ها و نظارتی‌زاده (۱۳۹۴) پژوهشی تحت عنوان «بررسی جامعه‌شناختی خودستایی در قصاید ناصر خسرو» انجام داده‌اند که در ضمن آن موضوع علاقه‌ی شاعر به شعر خویش در حد فرزند را مطرح کرده‌اند. با این حال آنچه در شعر ناصر خسرو در این موضوع آمده است، تصریح به ارج‌گذاری شعر به مثابه‌ی فرزند مشهود نیست. در حوزه‌ی پژوهش در زبان و ادبیات کردی نیز تحقیق معتنا بهی یافت نشد. اهمیت موضوع و جذابیت آن در کنار نبود پژوهش مکفی ضرورت پژوهیدن و برسیدن در این زمینه را دوچندان می‌کند.

۲. اندیشه شعر_فرزندخواندگی در سنت ادبی اسلامی-ایرانی

دل‌بستگی و وابستگی شاعران به زاده‌ی طبع خویش قدمتی به درازای تاریخ شعر و ادب دارد. از آن رو که انسان ذاتاً به آفریده‌ی خیال خویش تعلق خاطر و حس دوست داشتن پیدا می‌کند. این اندیشه در قالب صور خیالی و تعابیر گونه‌گون به رشته‌ی تحریر شعری درآمده است. در ادبیات کهن اسلامی ابوتمام (۱۸۸-۲۳۱هـ) از مهمترین شاعرانی است که این اندیشه را در شعر

خویش پرورانده و فرزند و شعر را در یک سطح گذاشته است. این شاعر حکیم که در داشتن ذوق نقد و نقادی هم جایگاه والایی دارد، شعر را «به مثابه‌ی فرزند» برای شاعر دانسته است. ابوالفرج اصفهانی (۲۸۴-۳۵۶هـ) در جلد شانزدهم کتاب الأغانی در شرح زندگانی و هنر شاعری ابوتمام این مطلب را در قالب یک روایت نقل کرده است. احسان عباس (۱۹۲۰-۲۰۰۳) در مقام مصحح کتاب الأغانی، عنوانی برای این مطلب تعریف کرده است که به منزله‌ی شاهی برای موضوع این پژوهش به شمار می‌رود. عنوان «شعر الرجل بمنزلة أولاده» (الإصبهانی ۲۰۰۸: ج ۱۶، ۲۶۵) که مصحح برای این روایت گذاشته است، باورمندی ابوتمام به شأن و جایگاه فرزندخواندگی شعر نزد شاعر را به وضوح نشان می‌دهد. روایت بدین شرح است:

و قد رُوي عن بعض الشعراء أن أبا تمام أنشده قصيدة له أحسن في جميعها، إلا في بيت واحد، فقال له: يا أبا تمام، لو ألقيت هذا البيت ما كان في قصيدتك عيب^۳. فقال له: أنا والله أعلم منه مثل ما تعلم، ولكن مثل شعر الرجل عنده مثل أولاده، فيهم الجميل والتقيح، والرشيد والساقط، وكلهم حلوا في نفسه، فهو وإن أحبَّ الفاضل، لم يُبغض الناقص، وإن هوى بقاء المتقدم، لم يهوى موت المتأخر. واعتذاره بهذا ضدَّ لما وصف به نفسه في مدحه الوثائق، حيث يقول:

و يُسِيءُ بِالْإِحْسَانِ ظَنًّا لَا كَمَنَ هُوَ بَابِنَه وَبشعره مفتون^۴

فلو كان يسيء بالإساءة ظنًّا ولا يفتتن بشعره، كَنا في غنى عن الاعتذار له. (الإصبهانی ۲۰۰۸: ج ۱۶، ۲۶۵).

یعنی:

یکی از شاعران نقل کرد که ابوتمام یکی از سروده‌های خود را که تمام آن جز یک بیت را به نیکی سروده و پرداخته بود، برای او خواند. آن شاعر به ابوتمام گفت: ای ابوتمام! اگر این بیت را حذف کنی، شعرت هیچ عیبی نخواهد داشت. ابوتمام در پاسخ او گفت: «والله من خود نیز همین را که تو از شعرم دریافته‌ای، می‌دانم؛ اما شعر برای انسان به مثابه‌ی فرزند است؛ زیبا و زشت و قدکشیده و کوتوله در میانشان هست. همه هم در نظرش دل‌چسب هستند. از میان آنها گرچه فاضلشان را دوست دارد، اما این بدان معنا نیست که از ناقصشان متنفر است و گرچه ماندگاری آن یکی را که پیشرفته است، به دل آرزو می‌کند، با این حال این بدان معنا نیست که مرگ آن یکی را که پیشرفتی نداشته، آرزو کند». این

اندیشه شعر_فرزندخواندگی در سنت ادبی ... (یدالله پشادادی) ۷۳

عذرخواهی ابوتمام در اینجا ضد آن توصیفی است که از خود در شعری در مدح وائق آورده است؛ آنجا که می‌گوید:

هر کس ممکن است نسبت به نیکی گمان اشتباه بپرورد، اما نه همانند آن کس که شیفته‌ی فرزند و شعر خویش است^۵

اگر نسبت به بدی گمان اشتباه می‌پرورد، و در عوض شیفته‌ی شعر خود نمی‌شد، ما هم از عذرخواهی او بی‌نیاز بودیم.

صراحت بیان ابوتمام در این موضوع ستودنی است. سخن او چند جنبه‌ی ادبی-نقدی را در خود گنجانیده است؛ نخست درک عمیق شاعر نسبت به نقاط ضعف و قوت شعر خویش؛ دیگر یکسان‌بینی یا عدالت دیدگاه نسبت به اشعار خویش؛ سه دیگر اذعان به وجود شعر والا و شعر ردی (بی/کم‌ارزش) در میان اشعار یک شاعر و از جمله خودش؛ و در نهایت آنچه وجهی همّت این جستار است: یعنی مسأله‌ی شعر_فرزندخواندگی که در سخنش «شعر برای انسان به مثابه‌ی فرزند است» نمود یافته است. همچنین ابوالفرج نیز در ادامه‌ی روایت به «شیفتگی ابوتمام به شعر خود» تصریح کرده است. هر کسی به محصول خویش دل بسته است؛ خواه خواسته و دارایی باشد، خواه فرزند دل‌بند، و یا حاصل قریحه. هنر ابوتمام در لحاظ کردن عدالت نقد شاعر نسبت به آفریده‌ی خود است که در میان آفریدگان قریحه‌ی خویش زشت و زیبا و رشید و کوتوله را هم‌سنگ و به اندازه‌ی هم قبول دارد و می‌پسندد. ابن رشیق قیروانی (۱۹۸۱: ج ۱، ۲۰۱) فن و شگرد ابوتمام را در باب فخر وارد دانسته است. این در شرایطی است که شاعران اغلب از میان اشعار فرزندمثال خویش آن را که «خوب‌صورت» است، دوست دارند و در نتیجه‌ی یک محبت طبیعی در تعریف و توصیف آن راه مبالغه می‌پیمایند (یلمه‌ها و نظارتی‌زاده ۱۳۹۴: ۲). گونه‌ای نیاز و دوست داشتن ذاتی در نهاد انسان هست که سعدی به زیبایی از آن چنین تعبیر کرده است که «همه کس را عقل خود به کمال نماید و فرزند خود به جمال» (سعدی ۱۳۹۲: ۱۰۵). حال فرزند در اینجا در یک فرایند جانشینی (Paradigmatic) جای خود را به شعر داده است.

پس از ابوتمام این اندیشه به مخیله‌ی اندیشمندان و نظریه‌پردازان نیز خطور کرده است. ابن خلدون (۲۰۰۶: ۵۲۶) در بیان هنر شعر و جایگاه آن آورده است که «إِنَّ الْإِنْسَانَ مَفْتُونٌ بِشِعْرِهِ، إِذْ هُوَ بِنَاتُ فِكْرِهِ وَ اخْتِرَاعُ قَرِيحَتِهِ»^۶ انسان شیفته‌ی شعر خویش است؛ چراکه شعر زاده‌ی اندیشه و نوزاده‌ی قریحه‌ی آدمی است. ابن خلدون واژه‌ی «شیفتگی» را برای این مقام به کار گرفته است تا نهادینگی این وابستگی و دل‌بستگی میان شاعر و شعر را بنمایاند. در ادامه با

آوردن «بنات فکرة» بر این اندیشه‌ی شعر_فرزندخواندگی تأکید کرده است؛ زیرا گرچه «بنات» در اینجا کارکرد استعاری دارد، اما به هر تقدیر دلالت بر «فرزند بودن» در آن نهفته است. نکته‌ی آخر مدنظر ابن خلدون «اختراع» است که «نوآوری/نوزادگی» برآمده از قریحه را برای آفرینش ادبی و اثر خلاقه در نظر او نشان می‌دهد.

در منابع نقدی ادبیات فارسی این اندیشه در سخن شمس قیس رازی (بی.تا: ۴۵۶) نیز با چنین تعبیری آمده است که «المرء مفتونٌ بعقله و شعره و ابنه: انسان شیفته‌ی خرد، شعر و فرزند خویش است»؛ شمس قیس خرد را نیز به موضوع این شیفتگی افزوده است که پیشتر در سخن سعدی آمده بود. به هر حال از نگاه او این هر سه؛ خرد، شعر و فرزند^۱ در یک سطح از حیث ارزشمندی و ارجمندی هستند. موضوع شیفتگی و دلبستگی به شعر در میان شاعران عارف ایرانی هم بسیار مطرح است؛ چنان که عین القضاة همدانی از آن دست اهل شعر و عرفان و تصوف است که شیفتگی خاصی به شعر داشته است (ربانی و همکاران ۱۴۰۰: ۱۳۶)؛ تا حدی که می‌توان اندیشه و دیدگاه «آینه‌گونگی شعر و هنر» را از میان آثار وی برکشید (همان: ۱۳۷).

در میان شاعران ادبیات فارسی اندیشه‌ی شعر_فرزندخواندگی را در بطن «مفاخره» باید جست که یکی از گونه‌های آن ستودن سخن و زاده‌ی قریحه و ذوق است که در چند بستر تجلی یافته است؛ برخی شاعران نسبت شعر خویش با خود را در سطح نسبت «اخوت» (مسعود سعد سلمان ۱۳۶۲: ۷۱۵) دانسته‌اند؛ تعدادی از شاعران با کاربست «عروس فکر» (جمال‌الدین اصفهانی ۱۳۲۰: ۲۱۲) یا «عروس طبع» (کمال‌الدین اسماعیل ۱۳۴۸: ۵۴؛ نیز بنگرید: انوری ۱۳۸۹: ۶۶) شعر را همچون عروس اندیشه‌ی خویش فرض کرده‌اند. «دختران خاطر» (عطار ۱۳۵۹: ۱۱۰) از دیگر تعبیرهایی است که پیوند شاعر با شعر خویش و به تبع آن حس پدر-فرزندی را می‌نمایاند. برخی اما در راستای موضوع این جستار فراتر رفته و با صراحت بیشتری نسبت پدر و فرزندگی میان خود و شعرشان قایل شده‌اند:

من رستم شعرم و تو سهراب منی   از خنجر من جان نبری، جان پدر!

(سوزنی سمرقندی ۱۳۳۸: ۴۹۴)

اما در موضوع مفاخره و فراهم شدن بستر شعر_فرزندخواندگی در این درونمایه، می‌توان برای نمونه طالب آملی (۹۸۷-۱۰۳۶هـ) را یاد کرد که «سخن ستایی» یکی از پرسامدترین گونه‌های فخر در شعر او است. در جای-جای اشعار وی این ستایش از شعر خویش به چشم می‌خورد. دلبستگی و علاقه‌ی این شاعر به شعر خود در آن حدی هست (بنگرید:

کافی ۱۳۹۲: ۱۰۹) که بتوان عنوان مورد عنایت این جستار «شعر-فرزندخواندگی» را بر آن اطلاق کرد؛ چراکه وی از آن جمله شاعرانی است که بسیار شیفته و دلپسته‌ی شعر خویش بود^۹ (کافی ۱۳۹۲: ۱۲۹). سرانجام می‌توان گفت که شعر فخری در هر ادبیاتی هست و برخی از روان‌شناسان منشأ آن را به یک عقده‌ی روحی نسبت می‌دهند (یلمه‌ها و نظارتی‌زاده ۱۳۹۴). در بطن چنین درونمایه‌ای بستری برای اظهار اندیشه‌ی شعر_فرزندخواندگی فراهم بوده است.

این باور به جایگاه شعر و تمثیل آن در مقام فرزند در حقیقت گونه‌ای نقب زدن به روان انسان و گام نهادن در قلمرو ناخودآگاه جمعی یونگی است. انسان شاعر در این وادی به سان کردگار شیفته و دلپسته‌ی آفریده‌ی (خیال) خویش می‌شود و یک پیوند ناگسستنی با آن برقرار می‌کند. گاهی این پیوند به حدود و ثغور خودشیفتگی و خودشیدایی وارد می‌شود.

۳. شعر-فرزندخواندگی در ادبیات کردی

پیوند شاعران کلاسیک کُرد با اشعار خویش به طور گسترده و در سطح پهناوری فراتر از پیوند معمولی یک شاعر با زاده‌ی طبع و اندیشه‌ی خویش بوده است. از همان نخستین بارقه‌های شعر کردی میانه^{۱۰} نشانه‌ها و بذرها‌ی این پیوند مشاهده می‌شود. آنها شعر خود را به مثابه‌ی فرزند دل‌بند و جگرگوشه‌ی خویش دوست و گرامی داشته‌اند. با عنایت به گام نهادن به وادی روان ناخودآگاه شاعر، در بیشترین اشعار بررسی‌شده، این پدیده مشهود و ملموس است که در ادب کردی شعر جایگزین فرزند گشته است. به ویژه اینکه برخی شاعران در حقیقت امر و در زندگی اجتماعی خویش، فرزندی نداشته‌اند، در نتیجه تسلا‌ی خویش را از این رهگذر دریافته‌اند. همین امر شایسته است که به مثابه‌ی موضوع و مسأله‌ای ارجمند در پهنه‌ی پژوهش دانشگاهی مطرح گردد. از این روی در ادامه به تحلیل و واکاوی این موضوع در چند بستر می‌پردازیم. شایان بحث است که شاعران کُرد اندیشه‌ی شعر_فرزندخواندگی را در چند سویه عرضه کرده‌اند که ارجمندترین آن شعر به مثابه‌ی فرزند/جگرگوشه؛ شعر به مثابه‌ی پسر و یک مصرع شعر به مثابه‌ی یک فرزند است.

۱.۳ شعر به مثابه فرزند/جگرگوشه

برخی از شاعران کلاسیک کُرد شدت وابستگی و دلپستگی خود به عروس افکار خویش را به‌تصویر کشیده‌اند و شعر خویش را چون فرزند خود فرض کرده‌اند. اینان اشعارشان را به‌مثابه

«جگرگوشه» و «فرزند» خویش می‌پنداشتند و دوست و گرامی می‌داشتند. این شیفتگی در جای جای اندیشهٔ این شاعران مشهود است. از جمله نالی^{۱۱} (۱۸۰۰-۱۸۷۷) به مثابه‌ی سرآمد شاعران سده‌ی نوزدهم ادبیات کردی سروده است:

شیعره‌کانم، که جگه‌رگوشی منن، دهر به‌ده‌رن   دلّی نالی چ ره‌قه، قهت غه‌می فرزه‌ندی نیسه!

(نالی ۱۳۹۲: ۶۰۱)

معنای متن: «شعرهایم که جگرگوشه‌ی من هستند، در به‌درند. نالی چقدر سنگدل است، هیچ در بند فرزند نیست!». در اینجا شاعر تمثیلی از تجربه‌ی زیسته‌ی خود که زنجیره‌ای از سفرهای ناگزیر و سکنی و آرامش نیافتن در بیشترین‌ی زندگی خود بوده، به دست داده است. در تشریح این بیت چند نکته مشهود است؛ نکته‌ی نخست آن است که نالی به «جگرگوشه بودن» شعر خود تصریح کرده است. در مصرع دوم نیز با یک آفرینش استعاری «فرزند» را به جای «شعر خود» نشانده است و این موضوع را مکرر و مؤکد کرده است. پیداست که «سنگدلی» پیوستگی نزدیک و تناسب شدیدی با «فرزند» و «جگرگوشه» دارد. بافت (Texture) شعر نالی در این بیت چنان درهم‌تنیده و انبوه از محبت و دلبستگی خانوادگی است که شعر را وارد فضای عاطفی خانواده و خویشان نزدیک کرده است. اهمیت این موضوع در اندیشه‌ی نالی تا بدان حد است که تعبیر از آن تنها به یک مورد منحصر نگردد. وی در بیت دیگری بر مسأله‌ی «جگرگوشه بودن» شعر تأکید کرده است:

له جگه‌رگوشه‌یی شیعرم مه‌ده مه‌عنایی خراب

بی‌خه‌تا که‌س نیسه رازی که له‌ئه‌ولادی دری

(نالی ۱۳۹۲: ۶۶۰)

یعنی: «زنهار! معانی ناپسند به جگرگوشه‌ی شعر من نسبت مده؛ هیچ کس خشنود نیست که اولادش بی‌گناه - کتک بخورند.» در این بیت دو گزاره‌ی ارجمند نهفته است؛ نخست به همان وحدت شعر و فرزند نزد شاعران و به ویژه نزد نالی برمی‌گردد و دیگر بری دانستن شعر از «معنای ناپسند» است که تشریح آن در ادامه می‌آید. در واکاوی گزاره‌ی نخست باید گفت که نالی آفریده‌ی ادبی (در اینجا شعر) را با فرزند برابر و یکسان دانسته است و آن میزان محبت و تعلق که انسان نسبت به فرزند خویش دارد، به عروس افکار خود نیز پیدا می‌کند. شایان‌بحث است که ترکیب «جگرگوشه‌ی شعر» یک ساحت استعاری برای متن آفریده است

که شعریت و نیز بعد آشنایی زدایی (De-familiarization) متن را تقویت کرده است. توضیح این نکته بایسته است که تمایز میان «فرزند» و «پسر» را نباید از نظر دور داشت. در این ساحت شعر به مثابه‌ی فرزند انگاشته شده است که کلیت و شمول دارد و دختر و پسر را فرامی‌گیرد.

۲.۳ شعر به‌مثابه‌ی پسر

شعر_فرزندخواندگی به مثابه‌ی یک موتیف (motive) در شعر کردی نمود گسترده‌تری دارد و در اندیشه‌ی شاعران مختلف خطوط داشته است. شعر به مثابه‌ی پسر نزد حاجی قادر کوی^{۱۲} (۱۸۹۷-۱۸۱۵) مطرح بوده که در این باره سروده است:

ئه‌وی شاعیر نه‌بی کۆره وه‌جاغی   له سایه‌ی شیعه‌کان بابی کورانم

(کۆیی ۱۳۹۰: ۸۵)

معنای متن: «هر کس شاعر نباشد، اجاقش کور است؛ به لطف اشعار[م] است که من پسرانی (چندین پسر) دارم.» در این بیت حاجی قادر یک باور سنتی رایج در میان کردها را - که البته محدود به کردها نیست- در زیرساخت (context) متن خویش گنجانده است؛ مبنی بر این که چشم و چراغ خانه و مایه‌ی رهایی از اجاق کوری پسر است. اما آنچه که مد نظر این پژوهش است در هم‌سنگ کردن و برابر نهادن «شعر» و «پسر» در این بیت تجلی یافته است. نکته‌ی دیگر که از این بیت استنباط می‌شود و با نیم‌نگاهی به زندگانی حاجی قادر بر تجربه زیسته‌ی او تطابق می‌یابد، آن است که او در حیات واقعی خویش صاحب فرزند نبوده و بلکه تا پایان عمر ازدواج نکرده است (بنگرید: مه‌سعوود ۲۰۰۵: ۲۲)؛ به همین خاطر و با عنایت به دلسوزی بیش از حدش در حق مردم است که خود را به حضرت عیسی مانند کرده است.^{۱۳} بنابراین شاعر ضمن بیان شمه‌ای از حیات خصوصی خویش و اینکه صاحب فرزند نبوده است، با خلق تمثیلی از سنت «تبی» (به فرزند گرفتن)، اشعار خود را به جای فرزند انسانی نشانده است. بر این اساس مدار سخن حاجی قادر بر این است که به لطف اشعارش صاحب چند پسر (پسران) است؛ آوردن ساخت جمع می‌تواند حکایت از ارزندگی و ارزیابی هر شعر در قیاس یک پسر باشد.

۳.۳ یک مصرع شعر به‌مثابهٔ یک فرزند

چنان که به صورت ضمنی از شعر حاجی قادر هم برمی‌آید، اندیشه‌ی ارزندگی یک شعر در برابر یک فرزند (در شعر حاجی فرزند پسر آمده است) در میان شاعران مطرح بوده است. این موضوع در شعر «حریق»^{۱۴} شاعر نیز مطمح نظر بوده است:

هریه‌ک پهل‌ی فرزندئ ده‌ژی شیعی‌ی حهریقی

تو بوچی له کیس خوئی ده‌ده‌ی موشته‌ری نادان!

(حریق ۱۳۹۹: ۹۲)

معنای متن: «اشعار حریق، هر مصرعش فرزندی بیارزد، تو ای مشتری نادان! چرا از سر کاهلی آنها را از دست می‌دهی؟» اندیشه‌ی شعر_فرزندخواندگی نزد حریق چنان که از این بیت برمی‌آید، یک پیش‌فرض است؛ چراکه دلبستگی و تعلق خاطر او به شعر بسیار والاتر است و به وادی عشق گام نهاده است. بر این اساس او در موازنه‌ی شعر و فرزند بسیار فراتر رفته و بنابر این بیت هر یک مصرع شعر را هم‌ارز یک فرزند دانسته است. برآیند دیدگاه او آن است که یک بیت شعر برابر با دو فرزند است. بنابراین بدیهی است که شعر در نگاه ارزیابنده‌ی او ارزنده‌تر و پربه‌تر از فرزند است. عدم تعیین جنس فرزند در این بیت را نباید نادیده گرفت.

۴.۳ شعر به‌مثابهٔ میوهٔ بهشت

در فرهنگ و معارف کردی فرزند را میوه‌ی بهشت و ثروت و دارایی ارجمند (بنگرید: بابان ۱۹۸۹: ۷۰-۷۱؛ نیز: کاکه‌ی فه‌للاح بی.تا. ۶۶-۶۷، ۱۶۷-۱۷۲) می‌دانند. محوی^{۱۵} (۱۸۳۵-۱۹۰۸) این میراث فکری را چنین در شعر خویش آورده است:

وتی میوه‌ی به‌ه‌شته شیعی‌ی مه‌حوی خودا نه‌بیری له باغم داری به‌ردار

(مه‌حوی ۱۳۸۴: ۱۲۰)

معنای متن: «گفت: شعر محوی میوه‌ی بهشتی است؛ خدایا! مباد که باغم تهی از درخت ثمردار باشد!» شاعر بر اساس اندیشه‌ی متبلورگشته در این بیت، شعر را به مثابه‌ی میوه‌ی بهشت دانسته است. چنان که یاد شد در فرهنگ و باور اکراد فرزند چون میوه‌ی بهشت است؛

اندیشه شعر_فرزندخواندگی در سنت ادبی ... (یدالله پشاپادی) ۷۹

بنابراین حاصل سخن آن است که محوی شعر را به مثابه‌ی فرزند انگاشته است و ارج و بهایی هم‌سنگ فرزند برایش قایل است.

۵.۳ شعر به‌مثابه‌ی اکسیر جاودانگی

علاوه بر قضیه‌ی شعر_فرزندخواندگی نزد شاعران کلاسیک ادبیات کردی، شعر همچنین مایه جاودانگی و تابد زنده ماندن نام و یاد شاعر است. شایان ذکر است که اندیشه‌ی شعر به مثابه آب حیوان که زندگی جاوید می‌بخشد در شعر حافظ آمده است (نیکدار اصل ۱۳۸۹: ۲۳۱):

آب حیوانش ز منقار بلاغت می‌چکد   زاغ کلک من به نام ایزد چه عالی مشربست

(حافظ ۱۳۸۱: ۴۱)

این بنمایه در شعر حاجی قادر آمده است؛ آنجا که می‌فرماید:

له سایه‌ی شیعه‌کانی وهک فهره‌یدوون   ده‌مینس حاجی تاده‌ورانی گهردوون

(کزیی ۱۳۹۰: ۲۵۷)

معنای متن: «حاجی هم به لطف اشعارش، همچون فریدون، تا چرخ گردون برقرار باشد، می‌ماند.» برپایه‌ی این بیت شاعر به لطف اشعارش تا چرخ گردون بر پاست، خود را نیز ماندگار می‌داند. یعنی شعر در نظر و اندیشه‌ی او اکسیر جاودانی است. همچنین در این موضوع حاجی قادر سخن را به میدان اسطوره و افسانه رانده و فریدون را مثال آورده است.

ملا محمود مفتی متخلص به «بیخود»^{۱۶} (۱۸۷۹-۱۹۵۵) نیز اندیشه‌ی شعر به مثابه‌ی عامل جاودانگی را به تصویر کشیده است:

ده‌وامی بیج به قه‌د عومری کوری خوئی   هه‌تا شیعی له دنیا‌دایسه «خادم»^{۱۷}

(بیخود بی.تا: ۴۸)

معنای متن: «خادم (نام دوست شاعر) به اندازه‌ی عمر پسر خویش مستدام باد، تا در دنیا شعرش برقرار است.» این شعر در مدح یکی از یاران شاعر به نام «خادم» سروده شده است. در این بیت شاعر با آرزوی عمر دراز برای ممدوح، افزوده است که ماندگاری او به یمن اشعارش برقرار خواهد بود؛ از آن روی که نام و یاد انسان با شعر جاوید خواهد بود. اما نکته‌ی پراهمیت آن است که «به اندازه‌ی عمر پسر خویش» در مقام یک استعاره‌ی مصرح‌ه بر اندیشه‌ی

شعر_فرزندخواندگی تأکید ورزیده است. شاعر ضمن یک تمثیل استعاری «پسر» را در جای «شعر» نشانده است و در مدح دوستش آورده است که تا شعرش در دنیا بماند، خود نیز ماندگار خواهد بود. شایان توجه است که در اندیشه‌ی او شعر به مثابه‌ی پسر است.

۶.۳ بَرائت شعر از معنی ناپسند

اندیشه‌ی «برائت شعر از معنی ناپسند» وجه دیگری از اندیشه‌ی «شعر_فرزندخواندگی» است. از آن روی که شاعر همان سان که فرزند خویش را در نهایت جمال و به دور از هر گونه عیب و نقصی می‌بیند؛ زاده‌ی طبع و قریحه‌ی خویش را نیز به غایت پاک‌سرشت و بی‌غل و غش می‌پندارد. به ویژه اینکه انتساب هر گونه معنی، برداشت و استنباط ناروا و ناپسند به ساحت شعر را رد می‌کند. شعر نالی در این باره پیشتر مورد استشهاد واقع شد و موضوع «جگرگوشه‌ی شعر» در آن را تحلیل کردیم. گزاره‌ی دوم نهفته در این بیت «برائت شعر از معنای ناپسند» است:

زنهار! معنای ناپسند به جگرگوشه‌ی شعر من نسبت مده؛

هیچ کس خشنود نیست که اولادش بی‌گناه - کتک بخورند

(نالی ۱۳۹۲: ۶۶۰)

در این بیت نالی ضمن برابر و یکسان دانستن آفریده‌ی ادبی (در اینجا شعر) با فرزند، ساحت شعر خویش را از هرگونه «معنا و مفهوم ناپسند و زشت» تطهیر کرده است. دلالت نهفته‌ی «هیچ کس» بر مبنای حضور خود شاعر در قالب ضمیر اول شخص در مصرع نخست، انگشت اشاره به سوی خود نالی می‌نمایاند. قید «بی‌گناه» نیز دلالت بر «مرتکب نشدن معنای ناپسند» دارد. بنا به این تفسیر، نالی شعر خود را «بی‌گناه» یعنی به دور از هرگونه معنای ناروا، ناشایست و ناپسند دانسته است. یکی از شارحین شعر نالی (محهمه‌د ۲۰۰۴) نسبت دادن معنای ناپسند به شعر را در چند صورت دسته‌بندی کرده است که عبارتند از نادرست شرح کردن معنای شعر، کشاندن معنای بیگانه به بافت متن و تقلیل معنا همراه با زدودن زیبایی‌های آن (همان: ۱۴۱). بنابراین می‌توان چنین استنتاج کرد که شعر در نظر نالی حامل «معنای ناپسند» نمی‌تواند باشد. این دیدگاهی بکر و ارج‌گذارانه به شعر است که نالی برانگیخته است؛ در ضمن شاخصی برای شعریت و ادبیت شعر نیز به شمار می‌رود. بر این

اساس این بیت مشتمل است بر باورمندی نالی به «شعر غایی» یا «شعر مطلق»؛ یعنی «شعری که فاقد معنای ناپسند است».

۴. نتیجه‌گیری

برآیند این پژوهش را می‌توان در چند گزاره گنجانید: اندیشه‌ی شعر_فرزندخواندگی پیشینه دورودرزی دارد و در شعر ابوتمام و روایتی که ابوالفرج اصفهانی در الأغانی نقل کرده است، مشهود است. ابن خلدون نیز بر این اندیشه صحه نهاده است. در ادبیات فارسی نیز با تعبیری نظیر، «عروس فکر»، «دختران خاطر» و نسبت‌های «اخوت» و «ابوت» با شعر این اندیشه مطرح بوده است. اما در ادبیات کردی گاهی شعر به مثابه‌ی «فرزند» و «جگرگوشه» که آن هم کنایه از فرزند است (در شعر نالی و حریق)، تجلی یافته است؛ گاهی به مثابه‌ی «پسر» (در شعر حاجی قادر کویی و بیخود)؛ و گاهی هر مصرع شعر هم‌ارز و هم‌سنگ یک «فرزند» (در شعر حریق) دانسته شده است. شعر در اندیشه‌ی شاعران کرد عبارت از یک «شعر غایی» یا «مطلق» است که معنای ناپسند به آن راه ندارد (نزد نالی). در بستر طرح این اندیشه در شعر کردی، نگاهی ننگ‌زدایانه و جاویدانگارانه به شعر نیز دیده می‌شود (نزد حاجی قادر کویی و بیخود)؛ بدین شرح که شعر را مایه‌ی رهایی از «اجاق‌کوری» و «عامل جاودانگی» دانسته‌اند. توضیح این نکته بایسته است که اجاق‌کوری به مثابه‌ی یک ننگ و نقطه‌ی ضعف بزرگی در فرهنگ عمومی مطرح بوده است که شعر به مثابه‌ی فرزند و به ویژه فرزند ذکور آن را برطرف کرده و این نقص را پوشش داده است. در فرهنگ و معارف عامه‌ی کردی فرزند به مثابه‌ی میوه‌ی بهشت انگاشته شده است که این اندیشه در ساحت شعر وارد گشته و ضمن یک تمثیل برای شعر به کار گرفته شده است (نزد محوی). همچنین از حیث تحلیل ادبی-بلاغی باید گفت که اندیشه شعر_فرزندخواندگی در ادبیات کردی بیشتر در یک ساحت استعاری نمود یافته است.

پی‌نوشت‌ها

۱. مکتبی ادبی در حوزه‌ی فرمانروایی امارت بابان با مرکزیت سلیمانیه که در اوایل سده‌ی نوزدهم شکل گرفت و سه شاعر بزرگ نسل نخست آن عبارتند از نالی، سالم و کردی برای آشنایی بیشتر با امارت بابان بنگرید: حمه باقی، محمد (۱۳۹۵)، *امیرنشین‌های اردلان، بابان و سوران در اسناد قاجاریه (۱۷۹۹-۱۸۴۷)*، مترجم مسعود سهیلی، چاپ اول، سنندج: کانی کتیب.

۲. از آنجا که این عنوان در کتاب در داخل نشان [ ] گذاشته شده است به شکل [شعر الرجل بمنزلة أولاده]، نشان می‌دهد که مصحح کتاب (احسان عباس) آن را افزوده و در کار مؤلف (ابوالفرج) نبوده است.
۳. جالب اینکه قاضی جرجانی در کتاب «الوساطة بین المتنبي و خصومه»، با لحنی نکوهش‌گرانه اندیشه حذف ابیاتی از یک شعر ابوتمام را به جهت وارد بودن عیب و نقص بر آن مطرح کرده است (بنگرید: الجرجانی، د.ت.: ۲۲).
۴. بنگرید: ابوتمام، حبیب بن اوس (د.ت.)، *الديوان*، شرح الخطيب التبريزي، تحقيق محمد عبده عزام، المجلد الثالث، ط ۴، القاهرة: دار المعارف، ص ۳۲۸-۳۳۱. شایان بحث است که این بیت را ابن‌رشيق قیروانی به این صورت «و يُسيئ بالإحسان ظناً لا كَمَن/يأتيك و هو بشعره مفتون» (۱۹۸۱: ۲۰۱/۱) نقل کرده است. وی که در نقد شعر جایگاه شامخی دارد، ضمن بحث تعریف و تمجید شاعر از شعر خویش، در عین نکوهیدن این خصلت، کار ابوتمام را مُجاز و از باب تسامح دانسته است.
۵. ابوالفرج پیش از این بیت سه بیت دیگر از این شعر ابوتمام را آورده است که در اینجا نیازی بدان نبود.
۶. برای اطلاع از آرای دیگر اهل نقد و بلاغت به کتاب *الصناعتين ابوהלلال عسکری* مراجعه کنید: العسکری، أبوهللال (۱۹۵۲)، *الصناعتين الكتابية و الشعر*، تحقيق علي محمد البجاوي و محمد أبوالفضل إبراهيم، ط ۱، [القاهرة]: دار إحياء الكتب العربية، صص ۱۳۷-۱۳۹.
۷. این سخن ابن خلدون در منابع مختلف مکرر یاد شده است؛ از جمله در کتاب *جواهر الأدب* احمد هاشمی (۱۹۶۹: ۴۳/۱) و در کتاب *مفهوم الإبداع الفني في الشعر* از جهاد المجالی (۲۰۱۶: ۳۳۰) نیز مورد استناد واقع شده است.
۸. یادآوری این نکته بایسته است که «ابن» در سخن شمس قیس الزاماً دلالت بر «پسر» نمی‌کند؛ بلکه بنا به سنت فرهنگی و باورمندی رایج در میان مسلمانان، در چنین مواقعی از الفاظ و القاب مذکر استفاده می‌شود. با عنایت به این نکته در ترجمه «فرزند» را به کار گرفتیم.
۹. برای مطالعه‌ی بیشتر بنگرید: آملی، ط. (۱۳۴۶)، *کلیات/شعار*، به اهتمام طاهری شهاب، تهران: انتشارات کتابخانه‌ی سنائی، ابیات: ۱۸۹، ۳۲۶، ۴۰۷۹، ۸۸۰، ۳۰۷۹ و ....
۱۰. لازم به توضیح است که زبان و ادبیات کردی به شمالی، میانی و جنوبی تقسیم می‌شود.
۱۱. ملاخدر احمد شایس میکایلی (۱۸۷۷-۱۸۰۰) متخلص به نالی بزرگترین و نامدارترین شاعر ادبیات کلاسیک کردی میانه، دارای اشعار نغز و پرمعنا. وی در اصل اهل شهرزور بود. در سلیمانیه نشو و نما یافت و پس از سفر حج در استانبول سکنی گزید و در همانجا درگذشت. شعر نالی روان، نغز و سرشار از زیبایی‌های لفظی و به ویژه معنوی است؛ به گونه‌ای که بر اثر تراکم معنایی در موارد

اندیشه شعر_فرزندخواندگی در سنت ادبی ... (یدالله پشاپادی) ۸۳

فراوانی متن اشعارش چندین بافت معنایی پیدا کرده است (بنگرید: محمه‌ده، مه‌سعوود (۱۹۷۶)، چه‌پکیک له گولزاری نالی، به‌غدا: کۆری زانیاری کورد).

۱۲. حاجی قادر کویی (۱۸۱۵-۱۸۹۷) شاعر پرآوازه و انقلابی ادبیات کلاسیک کردی؛ حاجی قادر اهل کویه بود. وی بخش عمده‌ای از عمر خویش را در استانبول به سر برد و در همانجا درگذشت (بنگرید: محمه‌ده، مه‌سعوود (۲۰۰۷)، حاجی قادری کویی، ۳ به‌رگ، به‌غدا: کۆری زانیاری کورد).

۱۳. حاجی قادر خود در بیتی سروده است: «هه‌ر منم ئیسته واریسی عیسا/بی ژن و مال و بی کور و ماوا: اینک فقط منم که میراثدار حضرت عیسی هستم؛ نه زن دارم و نه پسر و نه مأوایی!» (کویی ۱۳۹۰: ۱۷۹) (برای مطالعه‌ی بیشتر بنگرید: سه‌جادی ۱۳۹۵: ۳۳۴-۳۳۹).

۱۴. ملا صالح متخلص به حریق (۱۸۵۱-۱۹۰۹) شاعر غزل عرفانی؛ در اطراف سلیمانیه به دنیا آمده است. اما بیشترین عمر خویش را در مهاباد، بوکان و سنقر به سر برد. حریق در مهاباد درگذشت و در گورستان ملا جامی به خاک سپرده شد (بنگرید: چه‌ریق ۱۳۹۹).

۱۵. ملا محمد بالخی متخلص به «محو» (۱۸۳۷-۱۹۰۶)، شاعر عارف‌مسلک و اهل تصوف راستین در ادبیات کردی است. وی در سلیمانیه به دنیا آمد. در بازگشت از سفر حج به استانبول رفته و بسیار مورد توجه و عنایت سلطان عبدالحمید دوم عثمانی قرار گرفته است. بقیت عمر را در سلیمانیه به سر برده و در همانجا درگذشته است. شعر محوی از حیث سبک و سیاق به طرز خاصی سنگین و اکثر پرتعقید است. با این حال چندین شعر ناب و سلیس هم دارد. عشق، راز و نیاز، نکوهش زهد و تصوف ریایی از درونمایه‌های مهم شعر محوی است (بنگرید: مه‌حوی ۱۳۸۴).

۱۶. ملا محمود مفتی متخلص به «بیخود» (۱۸۷۹-۱۹۵۵)، شاعر مدح و رثا و رازونیا دینی، زاده سلیمانیه، مدتی حاکم حلبچه بوده و مدتی را هم به معلمی به سر برده است. اشعار بیخود اغلب سلیس و بلیغ است. ستایش پیغمبر (ص)، مدح و رثای بزرگان زمان خود، ذکر ماده تاریخ و یادکرد مناسبت‌ها عمده درونمایه‌های شعر او است. همچنین شایان توجه است که قریب نیمی از دیوان این شاعر فارسی است (بنگرید: ب‌ئخود بی. تا.).

۱۷. «خادم» یکی از دوستان شاعر به نام علی رفیق خادم السجاده و ساکن کرکوک بوده است (بنگرید: ب‌ئخود بی. تا.: ۴۸).

کتاب‌نامه

عربی

ابن خلدون، عبدالرحمن (۲۰۰۶)، المقدمة، ضبط و شرح و تقدیم محمد الإسکندرانی، بیروت: دارالکتب العربی.

۸۴ کهن نامه ادب پارسی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۲

إسماعیل، عزالدین (۱۹۷۴)، الأسس الجمالیة فی النقد العربی عرض و تفسیر و مقارنہ، ط ۲، [بیروت]: دارالفکر العربی.

الإصبهانی، أبو الفرج (۲۰۰۸)، الأغانی، المجلد ۱۶، تحقیق إحسان عباس، ط ۳، بیروت: دار صادر.
الجرجانی، علی بن عبدالعزیز (د.ت.)، الوساطة بین المنتبئ و خصومه، تحقیق و شرح محمد أبو الفضل
إبراهیم و علی محمد البجاوی، القاهرة: طبع مکتبة البابی الحلبي.

القیروانی، أبو علی الحسن بن رشیق (۱۹۸۱)، العمدة فی محاسن الشعر و آدابه و نقده، ج ۱، تحقیق محمد
محمی الدین عبدالحمید، ط ۵، بیروت: دارالجيل.

المجالی، جهاد (۲۰۱۶)، مفهوم الإبداع الفنی فی الشعر (رؤی النقاد العربی فی ضوء علم النفس و النقد
الأدبی الحديث)، ط ۱، عمان-الأردن: دروب للنشر و التوزيع.

الهاشمی، أحمد (۱۹۶۹)، جواهر الأدب فی أدبیات و إنشاء لغة العرب، ط ۲۷، القاهرة: المکتبة التجاریة
الکبری بمصر.

فارسی

اسماعیل اصفهانی، کمال الدین (۱۳۴۸)، دیوان، تهران: انتشارات کتابفروشی دهخدا.

اصفهانی، جمال الدین (۱۳۲۰)، دیوان، تصحیح حسن وحید دستگردی، تهران: چاپخانه ای ارمان.

انوری، محمد بن محمد (۱۳۸۹)، دیوان، با مقدمه سعید نفیسی و اهتمام پرویز بابایی، چاپ اول،
تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.

حافظ، خواجه شمس الدین محمد (۱۳۸۱)، دیوان، بر اساس نسخه قزوینی و غنی، به اهتمام مجید
فدایی منش، چاپ چهارم، قم: سرور.

رازی، شمس قیس (بی.تا)، المعجم فی معاییر أشعار العجم، تصحیح علامه قزوینی، تهران: دانشگاه تهران.
راستگو، سیدمحمد؛ ربانی، پروین؛ خیرخواه، سعید (۱۴۰۰)، «بررسی دیدگاه عین القضاة درباره شعر و
بررسی اشعار فارسی آثار او»، کهن نامه ادب پارسی، سال ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۰، صص

DOI: 10.30465/CPL.2021.5717. ۱۵۸-۱۳۳

سعد سلمان، مسعود (۱۳۶۲)، دیوان، با مقدمه ناصر هیّری، چاپ اول، تهران: انتشارات گلشایی.

سعدی، مصلح الدین (۱۳۹۲)، کلیات، بر اساس نسخه محمدعلی فروغی، چاپ اول، تهران: سمیر.

سمرقندی، سوزنی (۱۳۳۸)، دیوان، تصحیح ناصرالدین شاه حسینی، تهران: امیرکبیر.

کافی، غلامرضا (۱۳۹۲)، «بررسی گونه های فخر در دیوان طالب آملی»، مجله ای شعرپژوهی (بوستان
ادب) دانشگاه شیراز، سال پنجم، شماره ای دوم، تابستان ۹۲، پیاپی ۱۶، صص ۱۰۳-۱۳۰. DOI:

10.22099/JBA.2013.486

نیشابوری، فریدالدین عطار (۱۳۵۹)، دیوان، چاپ دوم، تهران: انتشارات جاویدان.

اندیشه شعر_فرزندخواندگی در سنت ادبی ... (یدالله پشابادی) ۸۵

نیکدار اصل، محمدحسین (۱۳۸۹)، «بررسی گونه‌های فخر در دیوان حافظ»، مجله‌ی بوستان ادب (مجله‌ی علوم اجتماعی و انسانی سابق)، دوره‌ی دوم، شماره‌ی سوم، پاییز ۸۹، پیاپی ۵۹/۱، صص

DOI: 10.22099/JBA.2012.314.248-223

یلمه‌ها، احمدرضا؛ نظارتی‌زاده، محمدرضا (۱۳۹۴)، «بررسی جامعه‌شناختی خودستایی در قصاید ناصر خسرو»، گردهمایی انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران، دوره‌ی دهم، تهران، صص ۱-۲۴.

کردی

بابان، ئه‌وپره‌حمان به‌گ (۱۹۸۹)، به‌شینک له دیوانی ئه‌وپره‌حمان به‌گی بابان، ئاماده‌کردنی محمه‌مد مه‌حموود ئه‌حمه‌د، به‌غدا: چاپخانه‌ی زه‌مان.

بیخود، مه‌لا مه‌حموود (ب.ت.)، دیوان، کۆکردنه‌وه و رپیکه‌خستنی محمه‌مدی مه‌لا که‌ریم، سه‌قز: کتابفروشی محمدی.

حه‌ریق، مه‌لا سألح (۱۳۹۹)، دیوان، ساغ‌کردنه‌وه و پینداچوونه‌وه‌ی جه‌عفه‌ر قه‌هره‌مانی و محمه‌مد ئیسمائیل نه‌ژاد، چاپی به‌که‌م، سنه: زانستگای کوردستان.

سه‌جادی، عه‌لانه‌دین (۱۳۹۵)، میژووی ئه‌ده‌بی کوردی، چاپی دووه‌م، سنه: کوردستان.

کاکه‌ی فه‌للاح، حه‌مه‌ه‌مه‌ئهمین قادر (ب.ت.)، دیوان، [نسخه‌ الکترونی ب‌ئ ورده‌کاری چاپ].

کۆبی، حاجی قادر (۱۳۹۰)، دیوان، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی سه‌ردار حه‌مید میران و که‌ریم مسته‌فا شاره‌زا، سنه: کوردستان.

محمه‌مد، مه‌سعوود (۲۰۰۴)، چه‌پکیک له گۆلزاری نالی، ستۆکهۆلم [بلاوکراوه‌ی ئینته‌رنیتی].

محمه‌مد، مه‌سعوود (۲۰۰۵)، حاجی قادری کۆبی، به‌رگی ۱، ستۆکهۆلم (له‌ رووی نوسخه‌ی به‌غدا: کۆری زانیاری کورد).

مه‌حوی، محمه‌مد بالخی (۱۳۸۴)، دیوان، لیکدانه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدوولکه‌ریمی موده‌پیس و محمه‌مدی مه‌لا که‌ریم، چاپی دووه‌م، سنه: کوردستان.

نالی، مه‌لاخدر ئه‌حمه‌د شاوه‌پس (۱۳۹۲)، دیوان، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدوولکه‌ریمی موده‌پیس و فاتیح عه‌بدوولکه‌ریم، چاپی نۆه‌م، سنه: کوردستان.